

Elementy konstrukcyjne lokomotywy spalinowej M62 w języku ukraińskim – problem zapożyczeń

Der Artikel analysiert die Art und Weise, wie die Terminologie im Bereich des Eisenbahnverkehrs in ukrainischer Sprache funktioniert. Das Forschungsmaterial besteht aus Beispielen mit Namen, die vom Querschnitt der Diesellokomotive M62 getrennt sind. Die Analyse des gesammelten lexikalischen Materials erfolgte nach Schlüsselwörtern. Die Studie zeigt, dass die Begriffe im Bereich des Schienenverkehrs auf der ukrainischen Sprache hauptsächlich aus alten Sprachen stammen (Latein, Griechisch – 43% des gesammelten Forschungsmaterials). In geringerem Umfang aus Englisch, Französisch, Deutsch und Niederländisch. Darüber hinaus wurde auf die Bedeutung der russischen Sprache hingewiesen, die als letztes Glied des diskutierten Prozesses betrachtet werden sollte. In vielen Fällen wurde das Auftreten der sogenannten „Leihwörter“ beobachtet.

Schlüsselwörter: technische Terminologie, Bahnterminologie, Lehnwörter, M62

Construction Elements of the Diesel Locomotive (M62) in Ukrainian Language – The Problem of Loanwords

The article analyzes the way terminology connected to the field of railway transport function in the Ukrainian language. The research material consists of examples of names separated from the cross-section of the M62 diesel locomotive. The analysis of the collected lexical material was carried out following the key of loanwords. The study shows that based on the Ukrainian language, the terms in the field of rail transport come mainly from ancient languages (Latin, Greek – 43% of collected research material). To a lesser extent, from English, French, German and Dutch. Moreover, the importance of the Russian language was pointed out, which should be considered the last link in the discussed process. In many cases, the appearance of the so-called “traveling loanwords” was observed.

Keywords: technical terminology, railway terminology, loanwords, M62

Author: Olga Kowalczyk, University of Wrocław, ul. Poczтова 9, 53-313 Wrocław, Poland, e-mail: olga.kowalczyk@uw.edu.pl

Received: 20.2.2019

Accepted: 27.10.2019

1. Wstęp (cele i metodologia)

Wydarzenia o charakterze społeczno-politycznym, które miały miejsce w poprzednich epokach (m.in. najazdy obcych plemion czy konflikty zbrojne) w sposób nierozzerwalny łączyły się z kwestiami dotyczącymi rozwoju kultury (w tym także wszelkimi zmianami związanymi z rozwojem języka i przemianami w jego strukturze). Naturalnie również wydarzenia o charakterze pokojowym (np. wymiana kulturowa na skutek prowadzenia wspólnego handlu czy polityka zagraniczna prowadzona między organizmami pań-

stwowymi) prowadziły do zmian w strukturze języków krajów partnerskich. Wydarzenia o takim charakterze mogły nieść za sobą wielowymiarowe skutki dotyczące zmian w systemach językowych: zanikanie języków (np. na skutek ekspansywnego charakteru najazdu jednego państwa na drugie); narodzin nowego systemu językowego (np. na skutek przejścia ziem kraju najeżdżanego, co skutkowało narzuceniem kultury i sposobu porozumiewania się); ale także powodować przenikanie się leksyki czy założeń gramatycznych. Skutkowało to faktem, iż w rdzennym systemie leksykalnym pojawiały się wyrażenia oraz pojedyncze leksemy z innych języków (zapożyczenia i kalki). Nie trudno zauważyć, że procesy takie zachodzą również w czasach współczesnych, powodując rozbudowę systemu leksykalnego wielu języków świata. Dziś jednak spowodowane jest to w głównej mierze zmianami w sferze nauki czy technologii; zdecydowanie rzadziej przyczyn upatrywać należy w ekspansywnej i agresywnej polityce międzynarodowej.

Opisane sytuacje zdaje się potwierdzać opinia wyrażona przez Czesława Lachura w publikacji „Zarys językoznawstwa ogólnego” gdzie badacz pisze: „Zasób leksykalny języka nieustannie się zmienia i rozwija w celu usprawnienia porozumiewania się i zapewnienia sprawności i wystarczalności języka” (Lachur 2004: 219).

Tożsamy pogląd wyrażony został przez ukraińskiego językoznawcę Mychajłę Petrowycza Koczerhana, który stwierdził, że żadna z kultur świata nie rozwija się w izolacji, a kontakty między narodami pozwalają na wielopłaszczyznowe wymiany. Tak więc, jak twierdzi badacz, każdy zasób leksykalny poza słowami „swoimi” posiada w swoim składzie leksemy „obce” – tj. zapożyczone (Koczerhan 2010: 229)¹.

W obu przytoczonych fragmentach autorzy zwrócili uwagę nie tylko na kwestie ciągłych zmian w zasobach leksykalnych języków, ale przede wszystkim na proces wzajemnego ich oddziaływania oraz modyfikacje zachodzące za ich przyczyną. W sposób tożsamy kwestia ta prezentuje się w odniesieniu do terminów z dziedziny transportu kolejowego, które to poza leksyką o charakterze rodzimym dla każdego języka; zawierają w sobie wiele elementów o charakterze zapożyczonym.

Celem niniejszego artykułu jest prześledzenie sposobu funkcjonowania terminów z dziedziny transportu kolejowego na gruncie języka ukraińskiego. Klasyfikacja zebranego podczas badań materiału leksykalnego zostanie zaprezentowana zgodnie z kluczem pochodzenia zapożyczeń językowych. W tekście przedstawione zostaną grupy pojedynczych leksemów (i połączeń wyrazowych), stanowiących przykłady rodzimego słownictwa ukraińskiego oraz elementów „obcych” (tj. zapożyczonych).

¹ Oryg. „Жодна культура світу не розвивається в ізоляції, відривно від інших культур. Контакти народів зумовлюють культурний обмін, в тому числі обмін слів. Тому в кожній мові, крім ‚своїх‘, є ‚чужі‘, тобто запозичені слова. Так, скажімо, в лексичному складі корейської мови є 75% китаїзмів, в англійській – до 60% слів французького походження” (Koczerhan 2010: 229).

Zebrany materiał zaklasyfikowany zostanie do odpowiednich grup po analizie leksyko-graficznej. Źródłem wnioskowana jest słownik wyrazów obcych języka ukraińskiego: „Suczasijsny słownik inszomownych sliw” (Skopenko/Cymbaluk 2016). Za pomocą zawartych w publikacji zapisów, prześlę pierwotne pochodzenie terminów zaczerpniętych na potrzeby artykułu. Zabieg taki pozwoli na podział zebranego materiału i zakwalifikowanie go do odpowiednich grup (zgodnie z kluczem zapożyczeń leksykalnych).

Celowość i aktualność wybranego problemu badawczego uzasadnić można faktem nikłego zainteresowania nim wśród językoznawców (mowa głównie o badaczach ukraińskich), którzy w swoich rozważaniach podejmowali go sporadycznie, a przede wszystkim skupiali swoją uwagę jedynie na wybranych jego elementach². Dodatkowo warto wspomnieć, że na polu językoznawstwa ukraińsko-polskiego brak jest prac o charakterze porównawczym, które traktowałyby o tożsamościach i różnicach obu systemów leksykalnych wspomnianego pola semantycznego.

Analiza zgromadzonego materiału leksykalnego będzie miała charakter trójfazowy. Pierwsza jej część polega na odseparowaniu jednostek *ukraińskich* od „obcych”. Następnie jednostki zapożyczone zaklasyfikowane zostaną zgodnie z podziałem na języki z których pochodzą. Ostatnia część analizy poświęcona zostanie odpowiedzi na kilka pytań badawczych. Czy zapożyczone terminy funkcjonujące na polu języka ukraińskiego zasilają leksykon w sposób bezpośredni czy w przy udziale języków pośredniczących? Innym problemem, który poruszony zostanie w tekście, będzie ocena roli języka rosyjskiego w procesie zapożyczeń terminów z dziedziny transportu kolejowego na grunt języka ukraińskiego, a także próba odpowiedzi na pytanie – czy stanowił on jeden z etapów tzw. „pożyczek wędrownych”?

Artykuł ma więc na celu nie tylko zaprezentowanie klasyfikacji terminów z dziedziny transportu kolejowego w języku ukraińskim. Jego zadaniem jest również próba odpowiedzi na pytanie, czy wśród leksemów zapożyczonych do języka ukraińskiego występują przykłady tzw. „pożyczek wędrownych”, a także czy język rosyjski uznać można za ostatnie ogniwo w omawianym procesie.

2. Materiał badawczy

Materiał źródłowy proponowanego tekstu stanowią nazwy elementów konstrukcyjnych ciężkiej lokomotywy spalinowej M62, które wyekscerpowane zostały z jej przekroju poprzecznego. Egzemplifikacje terminów z gruntu języka ukraińskiego zaczerpnięte zostały ze źródła internetowego – pracy dotyczącej możliwości wydłużenia eksploatacji omawianego typu lokomotywy (Możlywist'... 2015: 1)³. Analogiczny przekrój w języku rosyjskim zaczerpnięty został ze strony internetowej Kolei Białoruskich (Тепловоз... b. d.)⁴.

² Zob. punkt 3: Stan badań.

³ Zob. <https://studfiles.net/preview/2912608/>, data dostępu: 17.4.2019.

⁴ Zob. <http://history.rw.by/lokomotivy/m62/>, data dostępu: 17.4.2019.

Spalinowóz serii M62, mimo różnego przeznaczenia, kursuje po torach większości krajów byłego bloku wschodniego. W publikacji „Atlas lokomotyw spalinowych” możemy odnaleźć następujące informacje dotyczące wskazanego typu lokomotywy: „Dla przyspieszenia rozwoju trakcji spalinowej w latach 60., niezależnie od importu z Rumunii, rozpoczęto zakupy lokomotyw w ZSRR. Pojazdy tego typu były eksportowane do wielu państw bloku wschodniego, a pierwszym ich nabywcą były koleje węgierskie (stąd seria M62). Pojazdy były wyposażone w dwusuwowy silnik spalinowy i miały prostą budowę, jednak cechowało je nadmierne zużycie paliwa i oleju” (Terczyński 2017: 84).

3. Stan badań

Na gruncie języka ukraińskiego badania językoznawcze z zakresu leksyki kolejowej dotyczyły wyłącznie kwestii związanej z terminologią. Prowadzona dotychczas kwerenda zaowocowała odnalezieniem 13 artykułów dotyczących omawianej w artykule problematyki. Analiza prowadzona przez ukraińskich badaczy koncentrowała się wokół następujących pól badawczych:

- a) genezy ukraińskiej terminologii kolejowej (Żukowa 2013: 95–100); (Siryk 2015: 61–68); (Siryk 2015a: 81–86);
- b) klasyfikacji terminów z gałęzi transportu kolejowego w języku ukraińskim (Żukowa 2014a: 119–123);
- c) zjawiska synonimii w ukraińskiej terminologii kolejowej (Mos’pan 2012: 85–88); (Łahdan 2014a: 66–70);
- d) metaforyzacji jednostek terminologicznych (Łahdan 2014: 350–358);
- e) budowy i struktury terminów kolejowych w języku ukraińskim (Żukowa 2014: 26–29); (Żukowa 2015: 32–34); (Rubenok 2015: 67–70); (Mos’pan 2011: 33–36); (Łahdan 2017: 178–185); (Łahdan 2018: 67–76).

Warto nadmienić, że wszystkie ze wspomnianych artykułów miały charakter teoretyczny; nierzadko oparte były wyłącznie na materiale leksykalnym zebrany w słownikach terminologicznych. Nawet jeżeli autor zaznaczył, iż korzystał z innych typów źródeł informacji; na stan taki nie wskazują adresy bibliograficzne wykazane w zestawieniu załącznikowym (umieszczonym na końcu pracy) (por. Żukowa 2014a). Prace ukraińskich językoznawców poza charakterem czysto teoretycznym prezentują wnioski z badań, których formę oraz zakres uznać należy za przyczynkowy i bardzo skrótowy; obejmujący wybrane zagadnienia. W trakcie prowadzonych poszukiwań bibliograficznych nie odnaleziono przykładów wydawnictw zwartych (monografii).

Dodatkowo w wymienionych artykułach występują zaledwie cząstkowe treści związane z problematyką zapożyczeń i kalk językowych. (zob. Łahdan 2017: 178–185); (Rubenok 2015: 67–70).

4. Zagadnienia teoretyczne

W celu zrozumienia sposobu klasyfikacji materiału leksykalnego zebranego na potrzeby artykułu paragraf ten poświęcony zostanie przedstawieniu definicji terminów o prymarnym znaczeniu dla artykułu (mowa o terminach: zapożyczenie językowe i kalka).

„Encyklopedia językoznawstwa ogólnego” podaje, że **zapożyczenie językowe** to: „Element przejęty z obcego języka. Najczęściej jest nim wyraz (np. pol. *afery* z franc. *affaire*), rzadziej prefiks lub sufix (por. pol. *arcy-dzieło* z prefiksem *arcy* – pochodzącym z grec. αρχι-, pocałunek z sufiksem *-unek* przejętym z niem., por. niem. *-ung*)” (Encyklopedia językoznawstwa ogólnego 1993: 616).

Kalka językowa definiowana jest natomiast jako: „Wyraz lub wyrażenie utworzone za pomocą rodzimych elementów jęz. według wzoru semantycznego jęz. obcego. Różni się zwykle k. leksykalne, które są swojego rodzaju dokładnymi tłumaczeniami obcych wzorów leksykalnych, por. np. pol. *listonosz* (utworzone na wzór niem. *Briefträger*) czy *zabijać czas* (na wzór franc. *tuer le temps*) oraz gramatyczne, które polegają na zapożyczeniu schematu syntaktycznego, np. *wydaje się być* (na wzór ang. *seem to be*). Za kalki z jęz. ros. uważa się w pol. wyrażenia typu *gdzie byś się nie schowała, ktokolwiek by to nie był*, por. ros. *где бы ты не скрылась, кто бы ни был*. K. leksykalne można podzielić na wyrazowe (jak *listonosz*) i frazeologiczne (jak *zabijać czas*, *kaczka dziennikarska*)” (Encyklopedia językoznawstwa ogólnego 1993: 255).

W publikacji „Rosyjskie słownictwo teatralne w porównaniu z polskim”, jej autor proponuje następującą definicję dla nazw rodzimych (będących przeciwstawieniem wcześniej omawianych terminów): „... nazwy niezawierające żadnych elementów pochodzenia obcego, a więc składające się wyłącznie z morfemów rosyjskich lub polskich” (Kowalczyk 2005: 35); w przypadku niniejszego artykułu – z morfemów ukraińskich **Zapożyczenie** natomiast we wspomnianej monografii definiowane jest następująco: „W literaturze przedmiotu zapożyczenie oznacza nie tylko wyraz obcy czy element językowy przejęty z innego języka, ale także zjawisko »polegające na przejęciu przez jeden język wyrazu lub zwrotu z innego języka i dopasowanie go własnego systemu fonologicznego i gramatycznego«” (Kowalczyk 2005: 38). Autor w swojej publikacji wskazuje na istnienie dwóch rodzajów zapożyczeń. Pierwszą grupę stanowią te, które genetycznie wywodzą się z języków antycznych (łaciny, greki), ale dostały się do języków współczesnych poprzez jeszcze inny język na skutek procesu tzw. „pożyczki wędrownej” (Kowalczyk 2015: 39). **Pożyczkę wędrowną** można zatem definiować jako „[...] wyraz sukcesywnie przejmowany z jednego języka do innego” (Kowalczyk 2015: 39–40). Kluczowym aspektem jest jednak to, że proces ten posiada więcej niż dwa etapy, a zasadniczą rolę (poza językiem A i B), odgrywa tzw. język-pośrednik. Drugą grupę zapożyczeń stanowią natomiast takie leksemy, które powstały w jakimś języku i zostały z niego zapożyczone w sposób bezpośredni (Kowalczyk 2015: 40).

5. Część analityczna

5.1 Podział materiału leksykalnego zgodnie z kluczem zapożyczeń

Zebrany materiał leksykalny (terminy z dziedziny transportu kolejowego) podzielić można na kilka grup zgodnie z kluczem zapożyczeń leksykalnych. Zgromadzone przykłady to głównie człony skupień rzeczownikowych (dwu- i wieloelementowe), rzadziej natomiast występują tu pojedyncze leksemy. W trakcie prowadzonych badań wskazano na pięć klas terminów z dziedziny transportu kolejowego. Na potrzeby artykułu przeanalizowano 49 jednostek leksykalnych.

Najliczniejszą grupę – 21 egzemplifikacji (43% całości zebranego materiału badawczego) stanowiły zapożyczenia właściwe (oraz hybrydy i złożenia) z łaciny i greki. Wśród zgromadzonych egzemplifikacji wyróżniono następujące terminy:

- *тифон* [*tyfon*] [gr. *Typhon*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 674),
- *компресор* [*kompresor*] [< łac. *compressor* – стискач (*styskacz*)] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 370),
- *автозчепний пристрій* [*awtozczepnyj prystrij*],
- *авто...* [*awto*] [gr. *autos* – сам (*sam*)] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 18),
- *камера електрообладнання* [*kamera elektroobładnannia*],
- *тяговий електродвигун* [*tiahowyj elektrodwyhun*],
- *електрична плітка* [*elektryczna płytka*],
- *канал підводи повітря для охолодження тягових електродвигунів* [*kanal pidwody rowitria dla ochłodżennia tiahowych elektrodwyhuniw*],
- *канал підводу повітря для охолодження тягового генератора* [*kanal pidwody rowitria dla ochłodżennia tiahowoho heneratora*],
- *гідропривід вентилятора* [*hidroprywid wentylatora*],
- *вентилятор охолодження тягових електродвигунів переднього візка* [*wentylator ochłodżennia tiahowych elektrodwyhuniw przedńoho wizka*],
- *вентилятор охолодження електродвигунів заднього візка* [*wentylator ochłodżennia elektrodwyhuniw zadńoho wizka*],
- *вентилятор тягового генератора* [*wentylator tiahowoho heneratora*],
- *вентилятор холодильної камери* [*wentylator chołodyl'noji kamery*],
- *холодильна камера* [*chołodyl'na kamera*],
- *секції холодильної камери* [*sekciji chołodyl'noji kamery*],

- **синхронний підбудювач** [*synchronnyj pidzbudniuwacz*],
- **тяговий редуктор** [*tiahowyj reduktor*],
- **передній і задній розподільчі редуктору** [*perednij i zadnij rozpodil'czy reduktory*],
- **паливонідкачуючий агрегат** [*paľuworidkaczujuuczij ahrehat*],
- **опалювально-вентиляційна установка** [*opaluwal'no-wentylacijna ustanowka*],
- **електро...** [*elektro*] [< gr. *electron* – *[bursztyn]*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 260),
- **електр** [*elektr*] [gr. *elektros* – *буритин [bursztyn]*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 259),
- **канал** [*kanal*] [< łac. *canalis* – *труба, жолоб [truba, żołob]*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 329),
- **генератор** [*henerator*] [< łac. *generator* – *плідник, родоначальник, предок [plidnyk, rodonaczal'nyk, predok]* < *generare* – *породжувати [porodżuwaty]* < *genus* – *під [rid]*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 161),
- **вентилятор** [*wentylator*] [< łac. *ventilator* < *ventilare* – *розвіювати, провітрювати [rozwijuwaty, prowitriuwaty]*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 136),
- **камера** [*kamera*] [< łac. *camera* – *кімната, склепіння [kimnata, sklepinnia]* < gr. *katara* – *склеписта кімната [sklepysta kimnata]*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 327),
- **секція** [*sekcija*] [< łac. *sectio* – *розсікання, розчленування [rozsikannia, rozczlenuwannia]*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 616),
- **синхронний** [*synchronnyj*] [gr. *synchronos* – *одночасний [odnoczesnyj]*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 627),
- **редуктор** [*reduktor*] [< łac. *reductor*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 585),
- **агрегат** [*ahrehat*] [< łac. *aggregatum*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 24).

Drugą grupę zapożyczeń tworzą przykłady z gruntu języka angielskiego. Wśród zgromadzonego materiału leksykalnego egzemplifikacje te stanowiły 4% całości, a więc dwa rodzaje zapożyczeń właściwych:

- **прожектор** [*prożektor*] [ang. *projector* < лат. *projectus* – *кинутий unперед [kynutyj upered]* < *projicio* – *кидаю unперед [kydaju wpered]*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 563),
- **контролер** [*kontroler*] [ang. *controller* – *управитель [uprawytel']*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 379).

Pierwszą ze wskazanych w tej grupie egzemplifikacji uznać należy za tzw. pożyczkę wędrowną. Termin trafił do języka ukraińskiego z łaciny (poprzez język angielski). Drugi z leksemów to przykład zapożyczenia bezpośredniego.

Analiza leksykograficzna pozwoliła na wyodrębnienie dwóch terminów pochodzących z języka niemieckiego (germanizmy). W sposób tożsamy do grupy anglicyzmów stanowiły one 4% zgromadzonego materiału badawczego, co daje dwie egzemplifikacje:

- *дизель* [*dyzel'*] [від прізвища німецького інженера і винахідника Р. Дізеля (Diesel), 1858–1913 [*wid prizwyszcz'a nimes'koho inženera i wynachidnyka R. Dizela*]] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 222),
- *пульт керування*,
- *пульт* [*pul't*] [niem. *Pult* < łac. *pulpitum*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 573).

W tej klasie pierwszy z terminów zapożyczony został do języka ukraińskiego bezpośrednio z języka niemieckiego. W drugim wypadku niemczyzna stanowiła element pośredniczący, źródłem zapożyczenia był jednak język łaciński.

Kolejną grupę zapożyczeń stanowiły przykłady galicyzmów (4 egzemplifikacje, co daje 8% całości zebranego materiału leksykalnego):

- *сидіння машиніста* [*sydinnia maszynista*],
- *гальмівний кран машиніста* [*hal'miwnyj kran maszynista*],
- *сидіння помічника машиніста* [*sydinnia pomocnyka maszynista*],
- *резервуар для піногасильної рідини* [*rezerwuar dla pinohasylnoj ridyny*],
- *машиніст* [*maszynist*] [fran. *machine* < łac. *machina*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 441),
- *резервуар* [*rezerwuar*] [fran. *reservoir* < łac. *reservare*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 586).

Oba zapożyczone elementy (stanowiące część dłuższych złożeń), stanowią przykład „pożyczki wędrowniej”, a do języka ukraińskiego trafiły z języka łacińskiego za pośrednictwem języka francuskiego.

Ostatnią odnotowaną grupą terminów, które posiadały elementy zapożyczone stanowiła grupa mieszana. W klasie tej znalazły się 4 przykłady terminów z dziedziny transportu kolejowego (8% całości zgromadzonego materiału badawczego). W przytoczonych egzemplifikacjach zapożyczone człony terminów swoje korzenie posiadają w różnych systemach językowych. W grupie tej odnotowano następujące terminy:

- *вентилятор дизельного приміщення* [*wentylator dyzel'noho prymyszczennia*]
- *вентилятор* [*wentylator*] [< łac. *ventilator* < *ventilare* – *розвіювати, провітрювати* [*rozwiuwaty, prowitriuwaty*]] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 136),
- *дизель* [*dyzel'*] [від прізвища німецького інженера і винахідника Р. Дізеля (Diesel), 1858–1913 [*wid prizwyszcz'a nimes'koho inženera i wynachidnyka R. Dizela*]] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 222),

- *аккумуляторна батарея* [*akumulatorna batareja*],
 - *аккумуляторний* [*akumulatornyj*] [*< łac. Accumulator*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 37),
 - *аккумулятор* [*akumulator*] [*niem. Akkumulator < łac. Accumulator*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 37),
 - *батарея* [*batareja*] [*fran. batterie*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 97),
- *автоматичний гідропривід муфти* [*awtomatycznyj hidroprywuid mufty*],
 - *авто* [*awto*] [*< grec. autos – сам [sam]*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 18),
 - *муфта* [*mufta*] [*< niderl. mouwtje < mouw – рукав [rukaw]*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 47),
- *двохмашинний агрегат* [*dwochmaszynnyj ahrehat*],
 - *машина* [*maszyna*] [*franc. machine < łac. machina*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 441),
 - *агрегат* [*ahrehat*] [*< łac. aggregatium*] (Skopenko/Cymbaluk 2016: 24).

We wskazanej klasie terminów poza omówionymi wcześniej egzemplifikacjami przykład szczególny stanowi zapożyczenie z języka niderlandzkiego, które ma charakter bezpośredni, a więc zasililo ukraiński leksykon bez pośrednictwa innych języków.

Liczną grupę stanowią terminy, które nie zostały odnotowane w źródle leksykograficznym wykorzystywanym na potrzeby artykułu. Można więc przyjąć hipotezę, że prezentowane niżej przykłady posiadają charakter niezapożyczony:

- *опора головної рами* [*opora hołownoji ramy*], *візок* [*wizok*], *швидкостемір* [*szwydkostemir*], *умивальник* [*utywal'nyk*], *глушник* [*hłusznyk*], *бак для води* [*bak dla wody*], *підп'ятник* [*pidpjatnyk*], *колінчатий вал* [*kołinczatyj wał*], *шкворінь* [*szkworin'*], *паливний бак* [*paływnyj bak*], *теплообмінник* [*tepłobminnyk*], *повітроочисник* [*powitrooczysnyk*], *паливонідієривач* [*paływoridihriwacz*], *вогнегасник* [*wohnehasnyk*], *стяжний ящик* [*stiażnyj jaszczyk*], *привід ручного гальма* [*prywuid rucznoho hał'ma*].

Należy wspomnieć, że omawiana klasa stanowi 33% całości zgromadzonego materiału leksykalnego, tj. 16 przykładów terminów z dziedziny transportu kolejowego.

Konstatując, mimo ograniczonego zakresu egzemplifikacji przeanalizowanych na potrzeby artykułu (pochodziły z przekroju jednego typu spalinowozu), zauważalne są pewne ogólne tendencje, które pozwalają na wnioskowanie w podejmowanym temacie. Na plan pierwszy wysuwa się silna reprezentacja zapożyczeń z języków antycznych (język łaciński i greka) – 43% całości zgromadzonego materiału leksykal-

nego. W mniejszym stopniu reprezentowane są języki współczesne (języki: angielski, niemiecki, francuski, itd.). Warto nadmienić, że nawet w przykładach pochodzących z języków współczesnych, wiele z takich egzemplifikacji to tzw. „pożyczki wędrowne”. W przypadku takich terminów źródłem do zapożyczenia były języki antyczne, a języki zachodnie stanowiły wyłącznie element pośredniczący w całym procesie. Zaledwie trzy przykłady zapożyczeń bezpośrednich mają swoje źródło w językach współczesnych (zob. *контролер* [kontroler], *дизель* [dyzel], *батарея* [batareja], *муфта* [mufta]).

5.2 Ukraińska terminologia kolejowa – rodzima czy obca?

Ostatnim elementem mojej analizy będzie próba ustalenia roli języka rosyjskiego w kształtowaniu i rozwoju terminologii z dziedziny transportu kolejowego, a także odpowiedź na pytanie postawione na wstępie: czy język rosyjski stanowić może kolejne (ostatnie) ogniwo w procesie zapożyczeń terminów z dziedziny transportu kolejowego?

5.2.1 Zapóżyżenia

Pierwszą część porównania jednostek rosyjskojęzycznych i ukraińskich stanowi zestawienie terminów, które uznać należy za przykłady zapożyczeń. Wśród zgromadzonego materiału leksykalnego wyróżnić można kilka podgrup.

W przypadku pierwszych pięciu egzemplifikacji (tabela 1) brak jest zauważalnych różnic w strukturze terminów. Wyglądają one identycznie, a więc odbiorca nie posiadający wiedzy na temat omawianych systemów językowych (rosyjskiego i ukraińskiego) nie wskazałby żadnej różnicy między prezentowanymi przykładami.

W kolejnym przykładzie ros. *глушитель* [głuszyciel] / ukr. *глушник* [hłusznyk] różnica zauważalna jest wyłącznie w sufiksie terminu, rdzeń leksemów posiada jednak tożsamy charakter.

Inną podgrupę stanowią egzemplifikacje wskazujące na różnice w systemach gramatycznych obu języków (np. ros. *аккумуляторная батарея* [akumulatornaja batarieja] ukr. *акумуляторна батарея* [akumulatorna batarieja]; ros. *тяжной ящик* [stiażnoj jaszczyk] ukr. *стяжний ящик* [stiażnyj jaszczyk]. Przytoczone przykłady ukazują kontrasty w odniesieniu do zakończeń przymiotnikowych odpowiednich dla omawianych systemów językowych.

Jednakże w większości z przytoczonych egzemplifikacji jedynym zauważalnym kontrastem są rozbieżności wynikające z różnic związanych z alfabetem stosowanym w obu systemach językowych (np. ros. *умывальник* [itywalnik] ukr. *умивальник* [itiwalnik]; ros. *бак для воды* [bak dla wody] ukr. *бак для води* [bak dla wody]; ros. *тяговый редуктор* [tiagowij reduktor] ukr. *тяговий редуктор* [tiahowij reduktor].

ТЕРМИНЫ РОСЫJSКОЇЗЫЧНЕ	ТЕРМИНЫ УКРАЇНСКОЇЗЫЧНЕ
прожектор [prožektor]	прожектор [prožektor]
дизель [diziel]	дизель [dyzel']
тифон [tifon]	тифон [tyfon]
контроллер [kontrolller]	контролер [kontroler]
компрессор [kompriessor]	компресор [kompresor]
глушитель [ghuszytiel]	глушник [hlušnyk]
холодильная камера [chołodilnaja kamiera]	холодильна камера [chołodyl'na kamera]
аккумуляторная батарея [akkumulatornaja batarieja]	аккумуляторна батарея [akumulatorna batarieja]
стяжной ящик [akkumulatornaja batarieja]	стяжний ящик [stiažnyj jaszczyk]
умывальник [umywalnik]	умивальник [umywal'nyk]
тяговый генератор [tiagowoj gienierator]	тяговий генератор [tiahowyj henerator]
бак для воды [bak dla wody]	бак для води [bak dla wody]
тяговый редуктор [tiagowoj rieduktor]	тяговий редуктор [tiahowyj reduktor]
вентилятор охлаждения тягового генератора [wientilator ochłáždienija tiagowogo gienieratora]	вентилятор охолодження тягового генератора [wentylator ochłodžennia tiahowoho heneratora]
маслопрокрающий агрегат [masłoprokrajuszczij agregat]	маслопрокачуючий агрегат [masłoprokaczuczujcyj ahrehat]
подпятник [podpiatnik]	підп'ятник [pidpjatnyk]
шкворень [szkworien']	шкворинь [szkworin']
теплообменник [tiepłoołmiennik]	теплообмінник [tepłoołminnyk]
гидропривод вентилятора [gidropriwod wientilatora]	гідропривід вентилятора [hidroprywid wentylatora]
сиденье помощника машиниста [sidienje pomocznika maszynista]	сидіння помічника машиніста [sydinnia pomocznika maszynista]
сиденье машиниста [sidienje maszynista]	сидіння машиніста [sydinnia maszynista]
вентилятор дизельного помещения [wientilator dizielnogo pomieszczenija]	вентилятор дизельного приміщення [wentylator dyzel'noho prymiszczennia]
электрическая плитка [elektriczeskaja plitka]	електрична плитка [elektryczna płytka]
опора главной рамы [opora gławnoj ramy]	опора головної рами [opora hołownoji ramy]
вентилятор холодной камеры [wientilator chołodnoj kamiery]	вентилятор холодильної камери [wentylator chołodyl'noji kamiery]
секции холодильной камеры [sieksyi chołodilnoj kamiery]	секції холодильної камери [sekciji chołodyl'noji kamiery]
двухмашинный агрегат [dwuchmaszynnyj agregat]	двохмашинний агрегат [dwochmaszynnyj ahrehat]
автоматический привод гидромуфты [awtomaticzeskij priwodgidro mufty]	автоматичний гідропривід муфти [awtomatycznyj hidroprywid mufty]

Tab. 1. Elementy spalinowozu M62 w językach rosyjskim i ukraińskim – zapożyczenia

5.2.2 Kalki

Wśród zgromadzonego materiału leksykalnego (tabela 2) wyróżnić można przykłady kalk gramatycznych, których struktura w obu systemach językowych jest tożsama. Zarówno w języku rosyjskim jak i ukraińskim posiadają identyczną liczbę komponentów, a różnica między oboma językami polega na zastosowaniu ukraińskich jednostek wyrazowych. Schemat syntaktyczny jest jednak jednolity.

Warto nadmienić również, że analizowany na potrzeby artykułu przekrój z języka ukraińskiego stanowi bezpośredni przekład z języka rosyjskiego. Został on wykonany na potrzeby pracy pisanej na jednym z ukraińskich uniwersytetów kolejnictwa. Autor przekładu nie ustrzegł się jednak błędów, i w egemplifikacji: ros. *резервуар для пеногасящей жидкости* [riezierwuar dla pienogasiaszczrej żydkosti] ukr. *резервуар для піногасильної рідини* [rezerwuar dla pinohasył'noj ridyny], wariant ukraiński zaproponował z błędem ortograficznym. Poprawne zakończenie przymiotnika powinno zawierać zakończenie *-oi* (*піногасильної* [pinohasył'noji], właściwe dla przymiotnika w formie dopełniacza rodzaju żeńskiego).

ТЕРМИНЫ РОСЫЈСКОЇЎЯЗЫЧНЕ	ТЕРМИНЫ УКРАЇНСКОЇЎЯЗЫЧНЕ
резервуар для пеногасящей жидкости [riezierwuar dla pienogasiaszczrej żydkosti]	резервуар для піногасильної рідини [rezerwuar dla pinohasył'noj ridyny]
канал подвода воздуха на охлаждение тягового генератора [kanał podwoda wozducha na ochładzienie tiagowego gienieratora]	канал підводу повітря для охолодження тягового генератора [kanał pidwodu powitria dla ochołodzennia tiahowoho heneratora]
канал подвода воздуха на охлаждение тяговых электродвигателей [kanał podwoda wozducha na ochładzienie tianowych elektrodwigatelej]	канал підводу повітря для охолодження тягових електродвигунів [kanał pidwodu powitria dla ochołodzennia tiahowych elektrodwyhuniw]
карданный вал [kardannyj wał]	колінчатий вал [kolinczatyj wał]
топливый бак [toplivyj bak]	паливний бак [paływnyj bak]
пульт управления [pult upravlenija]	пульт керування [pul't keruwannia]
резервуар для пеногасящей жидкости [riezierwuar dla pienogasiaszczrej żydkosti]	резервуар для піногасильної рідини [rezerwuar dla pinohasył'noj ridyny]
канал подвода воздуха на охлаждение тягового генератора [kanał podwoda wozducha na ochładzienie tiagowego gienieratora]	канал підводу повітря для охолодження тягового генератора [kanał pidwodu powitria dla ochołodzennia tiahowoho heneratora]
канал подвода воздуха на охлаждение тяговых электродвигателей [kanał podwoda wozducha na ochładzienie tianowych elektrodwigatelej]	канал підводу повітря для охолодження тягових електродвигунів [kanał pidwodu powitria dla ochołodzennia tiahowych elektrodwyhuniw]
вентилятор охлаждения тяговых электродвигателей передней тележки [wientilator ochładzienia tiagowych elektrodwigatelej pieriedniej tieležki]	вентилятор охолодження тягових електродвигунів переднього візка [wentylator ochołodzennia tiahowych elektrodwyhuniw peredního wizka]

ТЕРМИНЫ РОСЫЈСКОЇЎЗЫЧНЫЕ	ТЕРМИНЫ УКРАЇНСКОЇЎЗЫЧНЫЕ
тормозной кран машиниста [tormoznoj kran maszynista]	гальмівний кран машиніста [hał'miwnyj kran maszynista]
привод ручного тормоза [priwod rucznoho tormoza]	привід ручного гальма [prywid rucznoho hał'ma]
вентилятор охлаждения тяговых электродвигателей задней тележки [wientilator ochłazhdenija tiagowych elektrodwigategiej zadniej tieżki]	вентилятор охолодження електродвигунів заднього візка [wentylator ochołodżennia elektro dwyhuniw zadńoho wizka]
топливоподкачивающий агрегат [topliwopodkacziwajuszczij agriegat]	паливопідкачуючий агрегат [paływopidkaczujuczij ahrehat]
отопительно-вентиляторная установка [отопительно-вентиляторная установка]	опалювальню-вентиляційна установка [opaluwał'no-wentylacijna ustanowka]
камера электрооборудования [kamiera elektrooborudowanija]	камера електрообладнання [kamera elektroobladnannia]
тяговый электродвигатель [tiagowyj elektrodwigatiel]	тяговий електродвигун [tiahowyj elektrodwyhun]
огнетушитель [ognietuszitel]	вогнегасник [wohnehasnyk]
топливоподогреватель [topliwopodogriewatiel]	паливопідігрівач [paływopidihriwacz]
воздухоочиститель [wozduchooczistitel]	повітроочисник [powitrooczysnyk]
скоростемер [skorostiemier]	швидкостемір [szwydvwkostemir]
тележка [tieleżka]	візок [wizok]
передний и задний распределительные редукторы [pieriednij i zadnij raspriedieliteliyje rieduktory]	передній і задній розподільчі редуктори [perednij i zadnij rozpodil'czy reduktory]

Tab. 2. Elementy spalinowozu M62 w językach rosyjskim i ukraińskim – kalki

6. Wnioski

Nadrzędny cel tekstu stanowiła próba prześledzenia sposobu funkcjonowania terminów z dziedziny transportu kolejowego na gruncie języka ukraińskiego. Analiza prowadzona była w sposób trójstopniowy i wykazała, że na polu języka ukraińskiego najpowszechniejszymi w dziedzinie transportu kolejowego są terminy zapożyczone z języków antycznych (43% całości materiału leksykalnego). 8% stanowiły egzemplifikacje z grupy mieszanej, gdzie występowały elementy zapożyczone z więcej niż jednego języka (struktura: język antyczny + język zachodni). Wartym podkreślenia jest wystąpienie zapożyczenia z języka niderlandzkiego. W sumie 16% wśród zgromadzonego materiału leksykalnego stanowią przykłady zapożyczeń z języków Europy Zachodniej. Co więcej, wiele z przykładów należących do wspomnianych grup zapożyczonych zostało z języków antycznych, a języki: francuski, niemiecki czy angielski pośredniczyły w tym procesie. Prowadzona analiza pokazała także, że proces zapożyczeń i kalkowania

w języku ukraińskim (poza jednym czy dwoma stopniami), posiadał jeszcze źródło trzecie. Badania pozwalają na postawienie hipotezy, że wiele terminów z dziedziny transportu kolejowego powstało w oparciu o język rosyjski, do którego z kolei napływały one z innych języków. Wnioskowanie na ten temat uzasadniać można pochodzeniem większości materiałów dotyczących budowy i eksploatacji taboru kolejowego. W latach ich produkcji prymarnym był język rosyjski, a co za tym idzie raczej mało prawdopodobnym jest, aby wędrownica terminów była odwrotna.

Wykaz literatury

- Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Red. Kazimierz Polański. Wrocław, Warszawa, Kraków: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1993. Print.
- KOCZERHAN, Mychajło Petrowycz. *Wstęp do mowoznawstwa*. Kyjiw: Wydawniczyj centr „Akademija”, 2010. Print.
- KOWALCZYK, Rafał. *Rosyjskie słownictwo teatralne w porównaniu z polskim*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005. Print.
- LACHUR, Czesław. *Zarys językoznawstwa ogólnego*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2004. Print.
- ŁAHDAN, Switłana Petrwina. „Somatyczna metafora w żalізничній термінології”. *Wisnyk Nacional’noho uniwersytetu „L’wiws’ka politechnika”*. *Problemy ukrajins’koho terminologiji* 791 (2014a): 66–70. Print.
- ŁAHDAN, Switłana Petrwina. „Zoosemizmy jak zasib semantycznoji derywaciji w żalізничній термінології”. *Wisnyk Zaporiz’koho nacional’noho uniwersytetu*. *Filologichni nauky* 2 (2014b): 350–358. Print.
- ŁAHDAN, Switłana Petrwina. „Hrec’ki komponenty w terminologiji żalізничноji hałuzi”. *Literatura ta kul’tura Polissia*. *Serija: Filologichni nauky* 86 (2017): 178–185. Print.
- ŁAHDAN, Switłana Petrwina. „Strukturni modeli analitycznych terminiw iz komponentom ‘wahon’ (na materialii terminologiji żalізничноho transportu)”. *Filologichni traktaty* 2 (2018): 67–76. Print.
- MOS’PAN, Ołena Pawliwna. „Słowotwirnyj aspekt suczasnoji żalізничноji terminologiji”. *Nowyj Kolehium* 1 (2011): 33–36. Print.
- MOS’PAN, Ołena Pawliwna. „Synonimija analitycznych nominacij u suczasnij ukrajins’kij żalізничній термінології”. *Wisnyk CHNU im. W.N. Karazina*. *Serija: Filologija* 64 (2012): 85–88. Print.
- RUBENOK, Wiktorija Wiktoriwna. „Hramatyczna struktura analitycznych nominacij u żalізничній термінології (na materialii ukrajins’koho mowy)”. *Naukowi zapysky Nacional’noho uniwersytetu „Ostroz’ka akademija”*. *Serija: Filologiczna* 36 (2015): 67–70. Print.
- SIRYK, Oksana Mychajliwna. „Henezys ukrajins’koho terminologiji żalізничноji hałuzi: funkcional’ni osoblywosti”. *Pytannia istoriji nauky i techniky* 2 (2015a): 61–68. Print.
- SIRYK, Oksana Mychajliwna. „Problemy normuwannia ta kodyfikaciji ukrajins’koho żalізничноji terminologiji”. *Pytannia istoriji nauky i techniky* 6 (2015b): 81–86. Print.
- SKOPNENKO, Ołeksandr Iwanowycz i Tetiana Wasyliwna CYMBALUK. *Suczasnij słownyk inszomownych sliw*. Kyjiw: Wydawnictwo „Dowira”, 2006. Print.
- TERCZYŃSKI, Paweł. *Atlas lokomotyw spalinowych*. Poznań: KOLPRESS, 2017. Print.

- ŽUKOWA, Ol'ha Tarasiwna. „Etapy stanowлення i rozwytku ukrajins'koji żaliznyčnoji terminolołhiji”. *Naukowyj časopys NPU imeni M. P. Drahomanowa. Serija 10: Problemy hramatyky i leksykołohiji ukrajins'koji mowy* 10 (2013): 95–100. Print.
- ŽUKOWA, Ol'ha Tarasiwna. „Pol'owa struktura terminolołhiji żaliznyčnoho transportu”. *Naukowyj časopys NPU imeni M. P. Drahomanowa. Serija 10: Problemy hramatyky i leksykołohiji ukrajins'koji mowy* 11 (2014a): 26–29. Print.
- ŽUKOWA, Ol'ha Tarasiwna. „Tematyczna kłasyfikacija ukrajins'kich żaliznyčnoch terminiw”. *Naukowi zapysky Niżyns'koho derżawnoho uniwersytetu im. Mykoły Hohola. Seria: Filolołhiczni nauky* 1 (2014b): 119–123. Print.
- ŽUKOWA, Ol'ha Tarasiwna. „Syntaksyčnoj sposib tworennia terminiw hałuzi żaliznyčnoho transportu”. *Naukowyj wisnyk Miżnarodnoho humanitarnoho uniwersytetu. Serija: Filolołhija* 15(1) 2015: 32–34. Print.

Źródła elektroniczne

- Możlywist' podowżennia terminu ekspluatacji teplowoziw seriji M62.* 10.4.2015. <https://studfiles.net/preview/2912608/>. 17.4.2019.
- Teplowoz seryj M62.* b. d. <http://history.rw.by/lokomotivy/m62/>. 17.4.2019.

ZITIERNACHWEIS:

- KOWALCZYK, Olga. „Elementy konstrukcyjne lokomotywy spalinowej M62 w języku ukraińskim – problem zapożyczeń.”, *Linguistische Treffen in Wrocław* 16, 2019 (II): 61–75. <https://doi.org/10.23817/lingtreff.16-5>.